

Les dones i l'ús del temps a Barcelona

Elena Sintes. Direcció del Programa de Nous Usos Socials del Temps. Ajuntament de Barcelona

Introducció

Actualment, la qüestió del temps, la seva rellevància com a recurs social fonamental, és un element central del debat polític i social. En les dues darreres dècades, les polítiques públiques arreu d'Europa han anat dirigint la seva atenció sobre com el funcionament de les ciutats incideix en l'ús que les persones fan dels seus temps i, especialment, en les possibilitats d'harmonització de les esferes laboral, familiar i personal. La presa de consciència sobre la problemàtica del temps s'inicia amb la constatació d'una gran desigualtat entre gèneres en relació amb la distribució del temps i amb la capacitat de decisió sobre el seu ús. El canvi en els rols de gènere (amb la incorporació progressiva de les dones al treball remunerat de forma superposada al treball domèstic i familiar), combinat amb altres tipus de canvis de caràcter territorial, econòmic, demogràfic i social, ha desembocat en el qüestionament de l'ordenació actual del temps social i, especialment, en la vindicació d'una major equitat del temps entre dones i homes (Balbo, 1991).

Les transformacions en l'organització social de la vida quotidiana han repercutit en la gestió del temps i han derivat en disfuncions temporals com la dificultat creixent de combinar les activitats diàries, la multiplicació i diversificació dels usos del temps i de la mobilitat, la sensibilitat creixent en relació amb els temps, tant en termes quantitativs (les quantitats de temps dedicat al treball, el temps disponible

per al descans o el lleure) com qualitativs (el temps adquireix un valor simbòlic, i esdevé un factor de benestar).

No es tracta d'una qüestió fàcil. L'empremta de la societat industrial i de l'hegemonia patriarcal han solidificat un *habitus* difícil de trencar. L'organització del temps és hereva d'un model social fonamentat en la divisió dels espais i temps i la segmentació sexual del treball que va atorgar als homes els espais i temps públics (treball remunerat, representació política i ciutadana) i a les dones l'ocupació en els privats (la llar, la família). A hores d'ara, dit de forma genèrica, la modernitat ha assumit el treball remunerat com a prioritari i l'ha situat en l'eix sobre el qual pivota la resta de la vida quotidiana.

Sí, dones i homes viuen el temps de forma desigual. Una desigualtat amb múltiples cares. No es tracta tan sols d'una distribució desigual de tasques i temps, ni que les dones suportin una càrrega de treball superior que la dels homes i, per tant, gaudeixin de menys temps lliure, sinó que tenen menys possibilitats de fer-se'l seu.

L'organització social del temps es configura a partir dels rols socials i dels imaginaris col·lectius. L'ús del temps de cada persona depèn de la seva posició en la societat, del moment del cicle vital en què està, del seu estatus i, sobretot, del seu sexe. Parlar del temps de les dones és, també, parlar dels homes, ja que no es poden entendre de forma separada sinó que ambdós formen el model actual del temps social, divers, desigual, canviant.

La ciutat, el territori, pot fer créixer o disminuir les desigualtats, facilitant o dificultant la gestió del temps de les persones i la capacitat per disposar-ne lliurement (Ascher, 1995). Els ritmes de les ciutats responen encara a un model obsolet. Uns ritmes que es contradueixen amb les dinàmiques del canvi social i que estan generant malestars en els homes i, sobretot, la perpetuació d'un model insostenible per a les dones.

A Barcelona, el debat de l'articulació social del temps s'introdueix als anys noranta del segle xx a través dels plans municipals de les dones. L'any 2003, amb la creació de la Regidoria d'Usos del Temps, s'institucionalitza un espai polític propi per al disseny i la implementació de polítiques locals de temps, que es caracteritza per impulsar les investigacions sobre els usos del temps de la ciutadania i els desequilibris i les tensions que se'n deriven. Aquestes investigacions, realitzades en col·laboració amb analistes i centres de recerca, han acabat constituint una descripció força àmplia dels usos socials del temps a la ciutat de Barcelona. En aquest article es presenten algunes de les dades principals sobre la configuració del temps a la ciutat i, en particular, els trets més característics de la realitat femenina.¹

1. Vegeu els informes sobre l'ús social del temps editats per l'Ajuntament de Barcelona (Sintes, Serra, Cónsola i Ramon, 2009; Sintès i Miralles, 2006, 2008a, 2008b) i els diversos volums de la col·lecció *Dossiers del Temps*.

1. Les activitats i el temps de les dones

Les recerques dutes a terme els darrers anys han permès constatar la importància del treball femení en la nostra societat, i les grans desigualtats de gènere en la distribució i apropiació del temps. Les estadístiques de recompte de la dedicació a cadascuna de les activitats quotidianes han perfilat la magnitud de la diferència. El resultat general és prou contundent: les dones dediquen més hores que els homes a treballar, remuneradament o no, en detriment de la seva disponibilitat de temps lliure. Aquest és l'origen de la reivindicació femenina d'una major equitat temporal.

L'ús del temps no és un concepte absolut, sinó que es tracta d'una construcció cultural pròpia de cada societat. El context social configura unes relacions de gènere (i, per tant, una distribució del temps) determinades i disposa d'elements facilitadors o dificultadors per a canviar aquesta situació. Les estadístiques europees en són un bon exemple. Les dones europees d'entre 20 i 74 anys dediquen més temps al treball domèstic i familiar que els homes de la mateixa edat. Les mateixes dades també assenyalen que els homes dediquen més temps al treball remunerat i als estudis que a les tasques domèstiques i, en tots els casos, les dones tenen menys temps lliure que els homes. Finalment, constaten que el model *male breadwinner* (home sustentador de la família) persisteix a tot Europa, amb matisos en funció del model d'estat de benestar i del tipus de

polítiques desenvolupades en cada país (Torns, Borràs, Moreno i Recio, 2006).

Si bé, en conjunt, les dones presenten un ús i unes percepcions del temps diferents dels dels homes, no podem obviar el fet que l'ús del temps tampoc no és homogeni dins del col·lectiu femení. Sabem que les característiques de les persones i les seves circumstàncies vitals influeixen en la forma d'usar el temps. El cicle vital és el factor que determina més clarament aquests usos i l'organització de les activitats diàries. Per a les dones, el cicle de vida condiciona les possibilitats de gestió del temps, sense oblidar les importants variacions associades a altres factors, com ara el nivell d'estudis o l'estatus social (vegeu l'estudi de Sara Moreno en aquest mateix número de la revista).

Des d'una perspectiva estrictament individual, la situació d'activitat de cada persona és un condicionant clau per a la seva gestió del temps. L'ocupació laboral, els estudis, les tasques domèstiques i familiars, entre altres, estructuren la vida quotidiana de la població. Cal tenir present, però, que el temps és relacional i social. L'experiència individual se situa en una configuració social del temps, és a dir, en relació amb els altres. Vegem algunes dades estadístiques sobre el cas de Barcelona que ho il·lustren.

1.1. L'ocupació laboral

En el procés de construcció de la modernitat, el treball remunerat ha adquirit una posició central en la societat

occidental. La vida quotidiana apareix a hores d'ara perfilada per aquesta dominació, en què el treball laboral dota de sentit l'experiència vital. El temps de treball remunerat es constitueix com l'element estructurador principal del temps social, si bé estem davant la ruptura de la pauta històrica de la divisió i l'ordre del treball, en què aquest és cada vegada menys homogeni, menys regular, menys lineal (Sennett, 2000; Prieto, Ramos i Callejo, 2008).

Des dels anys setanta del segle xx les polítiques de la Unió Europea s'han encaminat a fomentar la regulació legislativa i la implementació de mesures en favor de la igualtat laboral de dones i homes. Sense entrar a debatre sobre la idoneïtat ni els resultats d'aquestes mesures, cal dir que han acompanyat la dinàmica de creixent integració de les dones al mercat de treball remunerat.

A Barcelona, l'evolució de l'activitat laboral dels darrers vint-i-cinc anys permet observar l'increment de l'activitat ocupacional femenina, amb variacions temporals derivades dels canvis en la conjuntura econòmica. En paral·lel es transforma l'estructura social, amb la progressiva reducció del percentatge de dones dedicades exclusivament a les tasques domèstiques i familiars.

Avui, malgrat l'impacte de la crisi econòmica actual, les dones continuen avançant en la incorporació al mercat laboral, tot i que encara hi tenen una presència notablement inferior que la dels homes (vegeu els gràfics 1 i 2). Les dades més recents indiquen que una

mica més de la meitat de les barcelonines són laboralment actives i entre els 16 i els 64 anys la taxa d'activitat arriba fins al 75%. La integració, però, és desigual: tot i que les diferències entre les taxes d'activitat femenina i masculina han anat disminuint, les dones segueixen tenint menys oportunitats per accedir al mercat laboral i ocupen feines menys estables, menys qualificades i menys remunerades.

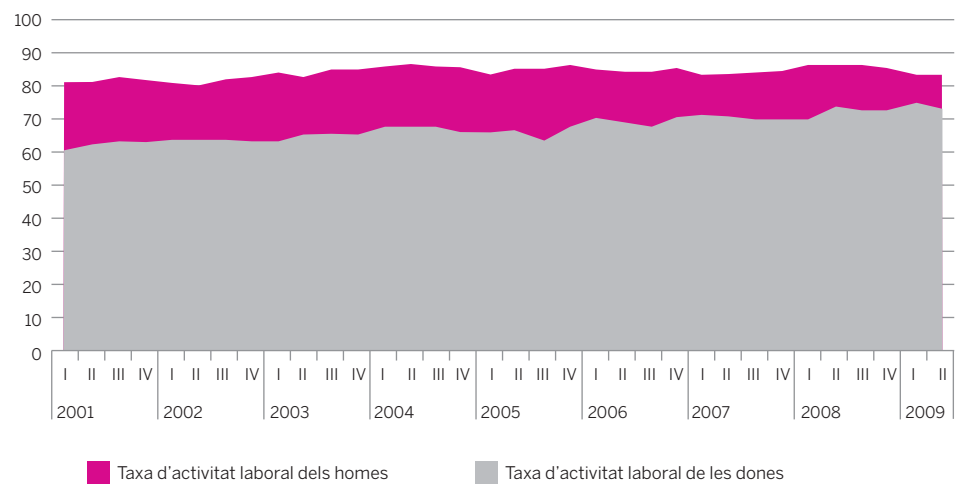
En definitiva, la incorporació de dones i homes al mercat laboral segueix essent desigual i ho serà mentre continuï pervivint un model social en què s'assumeixen dos paràmetres bàsics. Primer, que les dones es responsabilitzen de l'organització i realització del treball domèstic i familiar i s'integren en el mercat laboral en règim de doble presència; els homes, en canvi, continuen amb la plena dedicació al treball remunerat, amb col·laboracions puntuals en les tasques de la llar. I, segon, la igualtat no serà possible mentre el treball laboral s'organitzi segons les pautes vigents fins a l'actualitat, calen correccions flexibilitzadores per a les dones, que els permetin conciliar els dos treballs.

La jornada laboral és precisament un dels aspectes determinants de la configuració de la vida diària de les dones ocupades. Segons les dades de l'Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya de 2006 (en endavant, ECVHP 2006), gairebé vuit de cada deu barcelonines ocupades treballen a jornada completa, en una propor-

ció que ha anat augmentant els darrers anys. De mitjana, les dones ocupades treballen 36 hores i 6 minuts a la set-

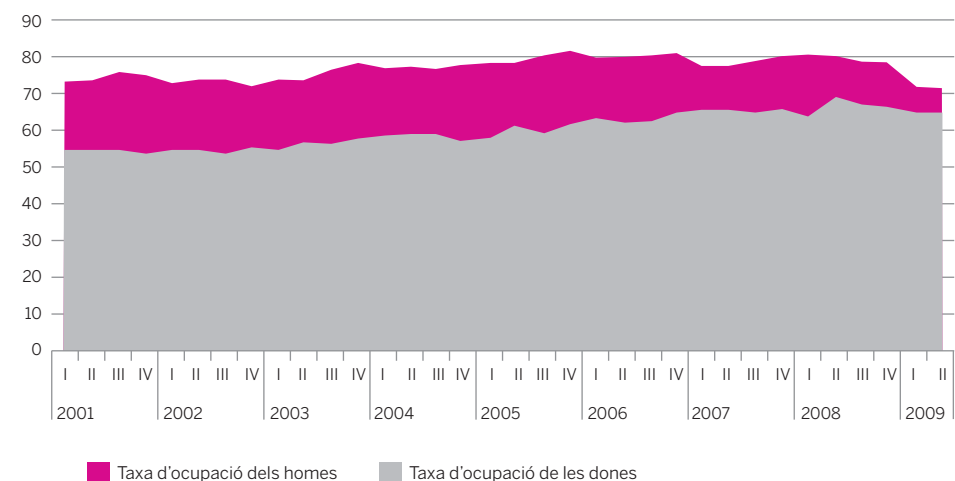
mana, tot i que hi destinen més hores a mesura que la categoria professional i la responsabilitat són superiors.

Gràfic 1. Evolució de la taxa específica d'activitat segons el sexe. Barcelona, 2001-2009

Nota: les taxes específiques fan referència a la població de 16 a 64 anys.
Font: Enquesta de població activa. INE i Institut d'Estadística de Catalunya (Idescat).

Gràfic 2. Evolució de la taxa específica d'ocupació segons el sexe. Barcelona, 2001-2009

Nota: les taxes específiques fan referència a la població de 16 a 64 anys.
Font: Enquesta de població activa. INE i Institut d'Estadística de Catalunya (Idescat).

La diferent posició de les dones i dels homes en el mercat laboral es reflecteix en el nombre d'hores de treball. A Barcelona, els homes dediquen aproximadament sis hores setmanals més al treball remunerat que les dones, fet generalitzat en pràcticament totes les categories professionals. La clau explicativa rau en el fet que, en conjunt, hi ha un major percentatge de dones (21%) que d'homes (5,1%) que tenen ocupacions a temps parcial (font: ECVHP 2006).

Per quin motiu hi ha més dones que homes treballant a temps parcial? Bàsicament, per la necessitat de compatibilitzar el treball remunerat amb altres activitats. Tal i com es pot observar a la taula 1, un 30% de les dones afirma haver escollit fer jornada parcial com a mesura de compatibilització amb tasques domèstiques o familiars. La conciliació, en canvi, no és un motiu gaire adduït pels homes. Ells declaren treballar a temps parcial perquè és la feina que han trobat (42,3%) o la que més els interessava (32,1%).

La jornada parcial apareix, doncs, com un recurs per a les dones que volen

compatibilitzar el treball remunerat amb la família. Cal, però, tenir en compte que aquesta és una estratègia derivada d'uns horaris laborals excessivament rígids. En el marc d'una recerca elaborada amb grups de discussió formats per barcelonines i barcelonins, algunes dones coincidien a afirmar que la manca d'organització empresarial, l'excessiu allargament de la jornada a l'hora de sortida o la pausa massa llarga per dinar dificulten la compatibilització amb la resta d'activitats quotidianes (Sintes i Miralles, 2006). D'aquí que les dones apliquin diferents estratègies adaptatives, entre les quals hi ha la reducció del temps de treball remunerat, però també, el recórrer a l'ajuda d'altres persones per a la realització de certes tasques. Això sí, segons la classe social de pertinença: les dones amb un estatus social més alt tenen més poder negociador i recursos econòmics per "comprar" temps que no pas les dones de les franges baixes de l'estratificació social.

D'acord amb això, la jornada parcial es localitza sobretot a les llars amb fills i/o filles menors d'edat, però també

és molt present entre els grups més vulnerables, principalment les dones joves, les que tenen un nivell d'estudis menor i les que ocupen categories professionals baixes (font: ECVHP 2006). No s'ha d'oblidar que aquesta és una realitat que dificulta enormement les possibilitats de promoció professional femenina, sobretot quan en la cultura empresarial predomina el prestigi del presencialisme i la disponibilitat laboral absoluta.

L'horari laboral apareix com un dels elements que pot condicionar més o menys l'harmonització de les activitats i dels ritmes de vida de les persones. Segons l'ECVHP 2006, l'horari més habitual entre les barcelonines és el partit, de matí i tarda: el 48,0% de les dones ocupades hi treballa. El segueix l'horari continu de matí, amb un 31,8% de les dones. També fa horari continu el 8,6% que treballa a la tarda i el 2,1% que treballa a la nit. Les dones que tenen major variació en el seu horari són les que fan torns rotatius: un 4,6% de les ocupades en fa de matí i tarda i un 1,8% de matí, tarda i nit.

Si bé l'horari partit és el més habitual tant per als homes com per a les dones, ells hi treballen amb major freqüència que elles. Les dones fan més sovint jornades contínues, sobretot de matí, fet que s'explica, en part, per la major presència de jornades parcials entre la població ocupada femenina. També és destacable que els horaris rotatius afecten més els homes que les dones.

Taula 1. Motius de treballar a jornada parcial segons el sexe. Barcelona, 2006

	Dona	Home
Tipus de feina que ha trobat	28,7	42,3
Tasques domèstiques o familiars	30,6	6,1
L'interessa aquest tipus de jornada	19,6	32,1
Estudiant	15,2	17,0
Altres motius	5,9	2,5
Total	100,0	100,0

Nota: submostra formada per la població ocupada.

Font: Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2006. Idescat-IERMB (2006).

1.2. L'ocupació domèstica i familiar

Malgrat que l'anàlisi del treball remunerat posa en relleu l'existència de desigualtats de gènere, és en l'àmbit del treball domèstic i familiar on aquestes desigualtats apareixen de forma més palesa. La integració majoritària de les dones en el mercat laboral no s'ha produït en condicions d'equitat perquè, en realitat, no hi ha hagut una redistribució efectiva dels treballs quotidians.

L'àmbit domèstic continua essent un espai amb diferències rellevants en la distribució de les responsabilitats. Un espai predominantment femení on tots els indicadors continuen assenyalant que les dones assumeixen majoritàriament la responsabilitat de la realització de les tasques domèstiques, tot i que la tendència és cap a l'augment de la coresponsabilització amb la parella.

Les barcelonines dediquen 2 hores i 42 minuts diaris al treball familiar domèstic i es concentren, de forma majoritària, en franges de dedicació de més d'una hora a sis hores (69,5%) (taula 2, a la pàgina següent). L'evolució de les dades des del 1990 fins al 2006 mostra una tendència a la reducció del nombre d'hores treballades, sobretot entre les dones que hi destinen més de 3 hores (el 51,5% l'any 1990 i el 30,3% l'any 2006), a canvi d'un augment en el percentatge de dones que hi dediquen menys de 3 hores (del 40,4% al 62,6%). D'això en resulta una reducció de més de mitja hora diària en els últims sis anys, i una reducció acumulada de gairebé una hora i mitja en els darrers quinze anys.

La població masculina dedica, de mitjana, 1 hora i 5 minuts diaris al treball familiar i domèstic. L'evolució des del 1990 permet observar dos tipus de canvi (vegeu la taula 2). En primer lloc, la reducció del percentatge d'homes que no dedica cap hora al treball domèstic i familiar (del 43,9% l'any 1990 al 13,8% l'any 2006). I en segon lloc, un augment del temps de dedicació dels homes a aquest tipus de tasques, sobretot en el tram de població que hi destina fins a 3 hores diàries (el 50% l'any 1990 i el 79,2% l'any 2006). Així doncs, el temps de dedicació masculina al treball familiar domèstic ha crescut 7 minuts diaris des del 2000 i 17 minuts des del 1990.

En conjunt, es produeix una reducció general del temps dedicat a les tasques familiars i domèstiques, compensada en part per l'augment de la contractació de personal remunerat (que majoritàriament són dones). Segons l'ECVHP 2006 més d'una quarta part de les llars té contractada una persona per hores, proporció que ha crescut més d'un 8% des del 1990.

No obstant això, a les llars barcelonines les diferències entre dones i homes segueixen sent importants, si bé la diferència baixa de les 3 hores i 20 minuts diàries l'any 1990 a 1 hora i 37 minuts de l'any 2006.

La dedicació a les tasques domèstiques varia segons si les dones participen o no en el mercat laboral. Les dones que tenen una feina remunerada dediquen menys hores al treball domès-

tic i familiar que la resta, i el temps de dedicació a la llar es redueix a mesura que augmenta la seva jornada laboral. Amb tot, això no significa que el fet de treballar fora de casa equipari dones i homes en el treball de la llar: les dones ocupades dediquen 14 hores i 50 minuts a la setmana al treball domèstic i familiar, més del doble que els homes (6 hores 34 minuts). Més encara, les dones que treballen a jornada completa segueixen destinant un nombre d'hores a les tasques de la llar molt superior al dels homes (14 hores i 10 minuts vs. 6 hores i 36 minuts) (font: ECVHP 2006).

La conclusió és prou clara. Les dones dediquen més temps al treball domèstic i familiar que no pas els homes, sigui quina sigui la seva situació laboral. El major treball femení es dona en totes les franges d'edat, diferència que s'accentua a mesura que avança el cicle de vida. Els homes, en canvi, mantenen una dedicació a la llar força estable al llarg de la vida adulta, fins que, als 65 anys, hi comencen a destinar més hores. No és, doncs, fins que arriba el moment de la jubilació, quan els homes, amb molta més disponibilitat de temps lliure i desvinculats del seu rol de *breadwinner*, augmenten el temps destinat a les tasques de la llar (font: ECVHP 2006).

Les diferències en la realització de les tasques domèstiques també es manifesten en el tipus de feina. Seguint les dades de l'ECVHP 2006, les dones assumeixen l'organització del conjunt de les tasques domèstiques i, en concret, es fan càrrec majoritàriament de les

Taula 2. Hores diàries dedicades a les tasques domèstiques i familiars. Barcelona, 1990-2006

(dades en percentatge)	Dones				Homes			
	1990	1995	2000	2006	1990	1995	2000	2006
Cap hora	5,5	4,0	4,0	3,9	43,9	35,1	22,1	13,8
Una hora o menys	12,3	13,6	18,2	18,1	31,1	39,3	43,1	46,6
De més d'1 a 2 hores	13,9	15,4	14,9	21,6	12,5	13,9	19,9	21,2
De més de 2 a 3 hores	14,2	14,6	16,2	22,9	6,4	6,4	7,8	11,4
De més de 3 a 6 hores	30,4	36,0	32,4	25,0	4,0	3,4	4,4	3,9
De més de 6 a 10 hores	16,6	13,8	7,9	5,0	0,5	0,4	0,4	0,1
Més de 10 hores	4,5	1,6	1,2	0,3	0,6	0,0	0,0	0,0
NS/NC	2,6	1,0	5,2	3,2	1,0	1,5	2,3	3,0
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Mitjana d'hores diàries	4 h. 08 min.	3 h. 45 min.	3 h. 13 min.	2 h. 42 min.	0 h. 48 min.	0 h. 48 min.	0 h. 58 min.	1 h. 05 min.

Font: Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població. IERMB (1990, 1995, 2000) i Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2006. Idescat-IERMB (2006).

tasques de manteniment de la llar, com ara la neteja i la cura de la roba (67,9%), cuinar (61,4%), la neteja de la cuina (56,1%) i la neteja i el manteniment de la casa (52,7%). Les dones també assumeixen més que els homes la compra d'aliments (43,3%) i l'administració dels diners (36,1%), si bé en aquests dos casos, s'observa una major coresponsabilitat. Les reparacions de l'habitatge són l'única tasca en què l'home té una responsabilitat superior que la dona (47,8% i 9,9% respectivament). Tanmateix, és la tasca on més intervenen persones remunerades externes (24,8%).

L'augment, tímid però rellevant, de la participació masculina es tradueix en què cada vegada hi ha menys treballs assumits exclusivament per les dones i creix la col·laboració conjunta. Aquest canvi s'observa en la neteja i la cura de la roba, cuinar, la neteja de la cuina, la neteja i el manteniment de la

casa i, sobretot, la compra d'aliments i l'administració dels diners.

Però, en quines llars es percep el canvi? Sobretot en les llars més joves i amb un nivell d'estudis més alt decreix la responsabilitat exclusiva de la dona i augmenta la responsabilitat compartida. També a les llars amb més capacitat econòmica, on es redueix la càrrega de feina amb el recurs a l'ajuda externa. I, finalment, en les llars de les persones majors de 65 anys, en què els homes col·laboren més en algunes tasques quan arriben a la jubilació.

Una qüestió a banda és el temps dedicat als fills i/o filles. A les llars formades per una parella amb infants, la responsabilitat de cura recau principalment en les dones, molt més que no pas en els homes (20 hores i 40 minuts les dones i 6 hores i 2 minuts els homes). De fet, tal i com es pot observar a la taula 3, l'atenció als infants menors

de 10 anys la realitza en un 51,5% dels casos la mare, en un 38% de les ocasions la responsabilitat és compartida entre pare i mare i només en un 3,6% de llars el responsable principal és el pare.

Els indicadors demostren l'existència de diferències en el tipus de temps i de cura esmerçat per ambdós sexes. El temps que els pares dediquen als fills i/o filles es concentra més en caps de setmana i vacances que no en els dies feiners i es tracta de temps vinculat al joc i a l'aprenentatge més que no pas a les tasques quotidianes de proveïment de necessitats bàsiques com el menjar, la neteja, etc. (Gutiérrez-Domènech, 2007; Brullet i Gómez-Granell, 2008). De fet dones i homes perceben el temps destinat als fills i/o filles de forma diferent. Per a les mares, aquest és un temps continu —s'és mare tot el dia i tots els dies de la setmana—, mentre

Taula 3. Persona que es fa càrrec principalment dels infants menors de 10 anys. Barcelona, 1985-2006

	1985	1990	1995	2000	2006
Mare	69,3	55,0	56,7	47,7	51,5
Pare	1,8	1,8	3,7	1,7	3,6
Ambdós conjuntament	20,8	29,9	33,2	35,9	38,0
Altres familiars de la llar ²	8,0	12,9	5,5	3,1	1,2
Altres familiars de fora de la llar ³	-	-	-	5,2	1,2
NS/NC	0,1	0,4	0,9	6,4	4,5
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Submostra formada per les llars amb infants menors de 10 anys.

Font: Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població IERMB (1985, 1990, 1995, 2000) i Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2006. Idescat-IERMB (2006).

que per als pares, aquest és un temps discontinu, fragmentat (de Singly, 2005).

No obstant això, l'evolució a Barcelona des del 1985 indica que els pares van dedicant cada vegada més temps als seus fills i/o filles. Aquest és un canvi important en el model de societat, ja que és a partir de la dedicació a la cura dels fills que alguns homes comencen a qüestionar el model de masculinitat hegemònica i augmenten la responsabilitat compartida amb les dones. Les investigacions sobre els conceptes de paternitat i masculinitat indiquen que hi ha un nombre creixent d'homes que desitjarien gestionar el temps de forma més equilibrada i disposar de temps per implicar-se en l'atenció dels seus fills i/o filles (Kimmel, 2000; Hobson, 2002).

Una de les conseqüències més importants del desajustament entre la vida laboral i familiar és la necessitat de recórrer a altres persones o recursos perquè tinguin cura dels fills i/o filles. Enquestes recents posen en evidència

les dificultats per compatibilitzar la cura dels nens i nenes amb el treball remunerat i la necessitat d'acudir a altres persones (pagant o no, segons la posició econòmica i l'accés a la xarxa social, entre altres factors). Segons l'*Enquesta de condicions de vida 2007*, un 27% dels infants de 0 a 2 anys rep atenció de persones cuidadores (remunerades o no, cangurs i àvies, entre altres) amb una mitjana de 25 hores a la setmana. Quan la mare treballa, el 43% dels infants són cuidats per altres persones.

La vida quotidiana es presenta actualment com un gran joc d'equilibris en què les dones es multipliquen per tal d'arribar arreu. Un escenari en què es manifesten encara resistències al canvi adherides als hàbits i a les percepcions constituïts al llarg de la història i que persegueixen mantenir interessos i posicions arrelats en el passat. Resistències tant dels homes —alguns aferrats al model de masculinitat hegemònica— com de les dones —algunes reticents a cedir espai perquè els homes col-

laborin en el treball domèstic— (Torns, Borràs i Carrasquer, 2004).

Emergeixen, però, esquerdes en el model patriarcal d'usos del temps. Canvis basats en la voluntat de prioritzar el temps familiar i el personal, de qüestionar la centralitat absoluta del temps de treball remunerat, de conviure amb uns patrons més igualitaris, de distribuir de forma més equitativa el temps social.

1.3. El temps lliure i de lleure

Possiblement l'àmbit del temps lliure és un dels més difícils de definir conceptualment. Es tracta d'un temps que moltes persones viuen de forma residual, sotmès a les restriccions imposades per la resta d'obligacions diàries, mentre que per a altres és un temps destinat a gaudir de les afeccions i l'oci, el descans o les relacions socials.

Tal i com s'ha vist en els apartats anteriors, el cicle de vida individual i familiar modela els temps de la vida quotidiana. Aquest fet no influeix en tots els col·lectius socials per igual, tot i que creix de forma generalitzada la percepció d'escassetat de temps disponible. Les persones menys satisfetes amb el seu temps són les d'edats compreses entre els 25 i els 44 anys i les

2. Inclou els casos en què les persones encarregades de realitzar aquesta tasca són altres familiars de la llar, així com quan és compartida pel pare o per la mare amb altres persones de la llar. Els anys 1985 i 1990 inclouen la resta de categories de resposta.

3. L'any 1995 només es preguntava en relació amb els familiars residents a la llar.

ocupades en el mercat laboral. La suma de responsabilitats laborals i familiars associada a aquesta etapa del cicle de vida els resta temps propi. Tal i com assenyala María Ángeles Durán (Durán, 2006), és una contradicció que es doni una sobrecàrrega d'obligacions en un període vital tan curt, quan l'esperança de vida s'ha allargat.

I aquí és on la doble presència de les dones es fa més palesa: en el col·lectiu de dones ocupades es concreta el percentatge més elevat de persones que diuen tenir poc o molt poc temps lliure. Els homes disposen de més temps lliure que les dones en tots els grups d'edat i en totes les situacions vitals. El gràfic 3 il·lustra com la càrrega de treball total en un dia mitjà és, en general, superior per a les dones en totes les franges d'edat.

Es podria pensar que els dies festius i els caps de setmana són períodes en què, sense les obligacions del treball remunerat, dones i homes redistribueixen les càrregues de treball i, per tant, gaudeixen amb més igualtat del temps lliure. Tanmateix, les dades indiquen la tendència contrària: els dies feiners, les dones disposen d'una mitjana de 3 hores i 30 minuts de temps lliure, i els homes de 4 hores i 10 minuts. Els caps de setmana i dies festius el temps lliure s'incrementa fins a arribar, respectivament, a les 5 hores i 36 minuts, i a les 7 hores i 32 minuts. En definitiva, els dies feiners, les dones tenen si fa no fa 1 hora menys de temps lliure que els homes i els dies festius, dues hores menys (font: Enquesta d'Usos del Temps, 2002-2003).

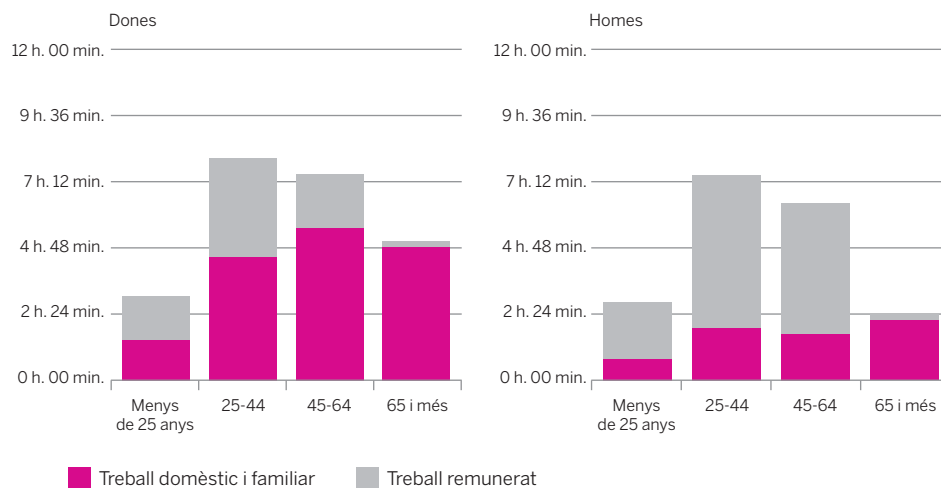
Pel que fa a les activitats realitzades en el temps lliure disponible, hi ha elements que configuren un lleure femení diferent segons l'edat i la posició social de les dones. A mesura que augmenta l'edat, les dones redueixen les activitats de lleure. Així, les dones amb un lleure més actiu són les joves i les de major formació i qualificació professional. Molt sintèticament, segons indica l'Enquesta d'Usos del Temps, 2002-2003, les dones més joves són les que duen a terme un major nombre d'activitats, sovint relacionades amb el passeig, les compres i les relacions socials. Les d'edat adulta tenen un lleure més planificat, molt vinculat a la xarxa familiar i amb un cert predomini de les activitats culturals. Les dones grans són les que fan un menor nombre d'activitats i de menor cost econòmic, i entre elles passejar és l'activitat més freqüent.

2. Percepcions sobre el temps de la vida quotidiana

És freqüent sentir en el nostre entorn expressions d'insatisfacció respecte a la manera com vivim els espais i els temps. En el rerefons de la queixa hi ha un ordre social generador de desigualtats i de dificultats per al desenvolupament de la vida quotidiana. El dia a dia es percep com una cursa contrarellotge, les presses s'imposen i el temps es viu com un bé escàs (Innerarity, 2008).

Un indicador d'aquesta percepció el trobem en la recerca *Second European Quality of Life Survey* de l'European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions (2009), en què es pregunta sobre les dificultats per compaginar la vida laboral amb les tasques domèstiques i familiars. La investigació posa en relleu que una quarta part de les persones ocupades

Gràfic 3. Temps de treball en un dia mitjà segons el sexe i l'edat. Barcelona, 2003

Font: Enquesta d'Usos del Temps, 2002-2003. INE-Institut d'Estadística de Catalunya (Idescat).

afirma dedicar massa temps al treball remunerat i una mica més del 20% declara estar excessivament cansada per fer les tasques domèstiques quan arriba a casa. Les diferències entre dones i homes s'accentuen quan se'ls pregunta pel temps disponible per a altres activitats; les dones expressen més sovint que tenen massa poc temps per a activitats quotidianes i, sobretot, per a disposar de temps propi i per a realitzar activitats de lleure.

A Barcelona també són nombroses les persones que expressen tenir dificultats per organitzar i coordinar de manera satisfactòria els espais i els temps en què transcorre la seva vida diària, un malestar present en col·lectius socials diferents i que afecta més les dones que els homes. Efectivament, segons s'observa a la taula 4, pràcticament la meitat de les barcelonines asseguren que tenen algun problema o molts problemes per compaginar la vida laboral amb les tasques domèstiques i familiars. El problema és menor per als homes, un 15,9% dels quals afirma que no participa en les tasques domèstiques i, per tant, que

no té cap problema en aquest sentit. Tot i així, un 36,5% dels homes també declara tenir dificultats per articular la vida laboral i domèstica.

Les dones amb jornades laborals més llargues són les que expressen més dificultats, especialment les que treballen més de 40 hores a la setmana, un 20% de les quals té moltes dificultats i un 43% algunes dificultats per compaginar les activitats quotidianes. La situació s'agreuja quan s'hi sumen les responsabilitats de cura de persones dependents i, sobretot de fills i/o filles menors d'edat. En aquests casos, més de dues terceres parts afirmen que tenen problemes (font: ECVHP 2006).

Les dificultats són viscudes com un problema individual i s'hi busquen solucions en l'àmbit privat, sovint amb renúncies de temps lliure. En aquest sentit és rellevant assenyalar que les dificultats en la gestió del temps tenen certes repercussions en la salut. Segons l'Enquesta de Salut de Barcelona 2006, les dones de tots els grups d'edat tenen un estat de salut pitjor, fan menys exercici en el temps de lleure i dormen

menys hores que els homes. Tenir cura de persones dependents també incideix en la salut. Entre les dones més joves, conviure amb fills i/o filles s'associa amb més sedentarisme en el temps de lleure i amb la menor realització d'activitat física vigorosa. D'altra banda, les persones grans que conviuen amb una persona amb discapacitat perceben que tenen una salut pitjor i una salut mental també pitjor, tant entre els homes com entre les dones, però especialment entre les dones (Rueda, Artazcoz i Cortès, 2008).

3. L'ús de la ciutat

Al llarg de l'article s'ha vist que les dones fan un ús del temps canviant al llarg del cicle de vida, divers segons la seva posició social i diferenciat del temps masculí. Un temps i unes pràctiques socials que es conformen en un diàleg permanent amb la ciutat, amb el territori físic.

En diverses investigacions s'ha constatat la importància de la interrelació entre temps i territori per a la gestió quotidiana dels temps (Bonfiglioli, 1997; Boulin i Mückenberger, 2002). Sovint s'ha afirmat que la gestió del temps depèn, en part, de la vertebració territorial i de l'ús que es fa del propi espai en la vida.⁴

Barcelona participa, amb el seu entorn territorial, en un procés de canvi

Taula 4. Dificultat per compaginar la vida laboral amb les tasques domèstiques i familiars segons el sexe. Barcelona, 2006

	Dona	Home
Moltes dificultats	12,4	11,0
Algunes dificultats	34,5	25,5
Cap dificultat	49,8	47,1
No participa en les tasques domèstiques	2,8	15,9
Ns/Nc	0,5	0,6
Total	100,0	100,0

Font: Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2006. Idescat-IERMB (2006).

4. Vegeu l'estudi *L'ús social del temps a la Regió Metropolitana de Barcelona* (Sintes i Miralles, 2008a) elaborat per l'IERMB.

de les formes de vida, cada cop més complexes i individualitzades. Aquesta realitat se sintetitza en dues dinàmiques aparentment contraposades: ampliació de la ciutat real i intensificació de les activitats en l'entorn proper, associada a la recerca de la proximitat com a valor a l'alça en una societat en què el temps ha esdevingut un bé escàs i limitat.

Les dones fan un ús intensiu de la ciutat, hi realitzen la major part de les activitats quotidianes. El gràfic 4 indica que entre les barcelonines ocupades laboralment, vuit de cada deu treballen a la ciutat; nou de cada deu hi fan les compres d'aliments, de vestit i calçat i hi van a mirar botigues; set de cada deu hi estudien, i hi fan les activitats d'oci i hi tenen les relacions socials.

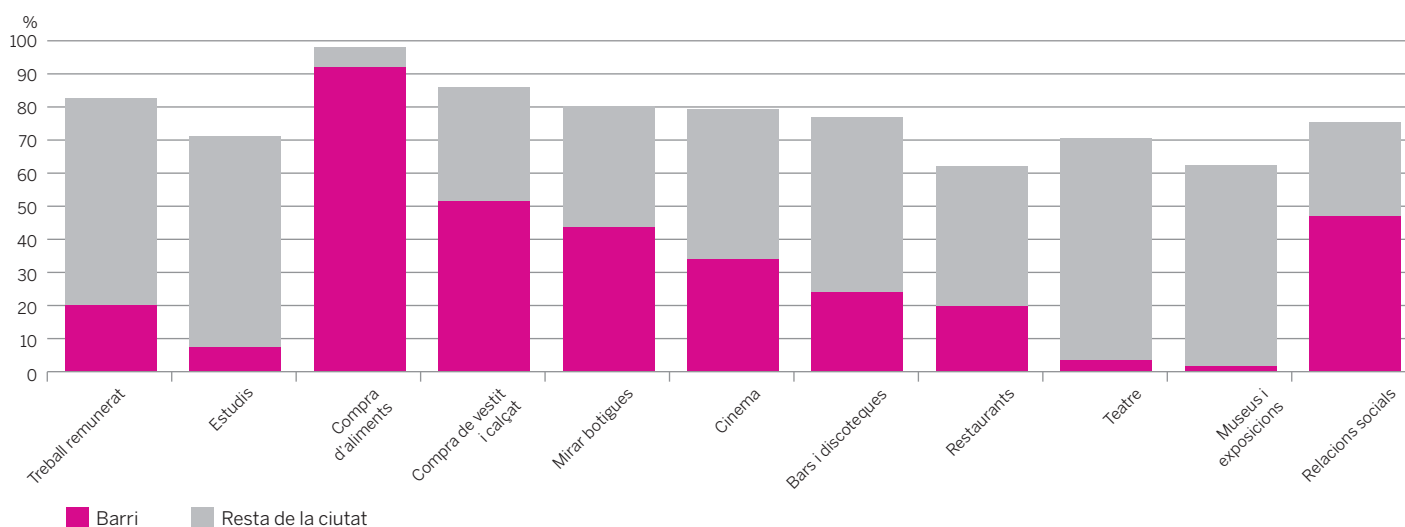
L'espai de vida de les dones ha anat canviant en els darrers anys, a mesura que ho anaven fent els seus hàbits. Les enquestes de mobilitat han anat resseguint la transformació de la vida quotidiana femenina i han mostrat com les seves pautes de mobilitat s'han anat aproximant a les dels homes. Les dades han dibuixat, a poc a poc, el trencament de la rigidesa entre espai públic-treball-home i espai privat-família-dona. No obstant això, encara persisteixen diferències prou significatives en els hàbits de dones i homes. Les dones, en conjunt, es caracteritzen per fer més vida a la ciutat, per realitzar més desplaçaments diaris, de més curta durada i més propers a casa seva i un major ús de transport públic. Els homes, en canvi, esmercen més temps a desplaçar-se i

fan un nombre de trajectes menor però de major durada (font: Enquesta de mobilitat quotidiana 2006 i Enquesta de mobilitat en dia feiner 2008).

La preferència per la proximitat s'ha d'entendre en un context social d'escassetat de temps i de complexitat creixent de la vida quotidiana. La proximitat és, doncs, un recurs per a les dones per tal de minimitzar el temps de desplaçament, i poder arribar a fer les múltiples tasques que configuren la seva vida diària. El barri és, per a elles, un espai més fàcil, més assequible.

Una darrera reflexió sobre la influència del medi urbà en la vida quotidiana de les persones que hi habiten i, particularment, la de les dones. Les ciutats responen sovint a uns paràmetres que no contempen les seves necessitats

Gràfic 4. Lloc on les dones realitzen les activitats quotidianes. Barcelona, 2006

Font: Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2006. Idescat-IERMB (2006).

quotidianes (Garcia Ramon, Cànoves i Prats, 1995). La mobilitat femenina dibuixa un trencaclosques, una multiplicitat d'experiències diàries. Introduint la perspectiva dels usos del temps en la planificació urbana, les ciutats podrien compondre una articulació adaptada a aquesta realitat, dissenyant els serveis i espais en funció del temps de les persones que hi viuen.

4. A tall de conclusió

L'emergència del temps com a nou paràmetre de benestar és conseqüència dels canvis profunds en les estructures socials consolidades al llarg del segle xx. Diversos autors han teoritzat sobre la transmutació de la societat industrial al cap a un nou ordre anomenat post-industrial o segona modernitat.

Com en tot procés de canvi, la nova societat presenta desajustos entre les antigues formes de vida i les noves necessitats. Avui, als països del nostre entorn, la societat és més diversa, els trajectes vitals menys lineals i les formes

de vida més complexes i individualitzades (Beck i Beck-Gernsheim, 2003). El model emergent muta els temps i multiplica les disfuncions respecte al passat immediat. A la ciutat és on es fan més visibles els problemes: es diversifiquen els usos i els horaris de la vida quotidiana i creix la dificultat per articular les activitats diàries. Entre altres preocupacions, s'estén la percepció de no disposar de prou temps i d'estar sotmesos a uns ritmes angoixants, imposats.

L'expressió màxima del malestar es detecta entre les dones, especialment les que combinen l'activitat professional amb les responsabilitats familiars. Diverses investigacions sociològiques corroboren la persistència de desigualtats de gènere en la distribució del temps en tots els grups socials; és a dir, les dones destinen més temps al treball i gaudeixen de menys temps lliure que els homes al llarg de tot el cicle de vida. Les dades són contundents, si bé també aporten matisos i ens mostren una realitat diversa i canviant. Diversa, perquè,

la posició social de les dones condiciona les seves possibilitats de "comprar" estalvis de temps o de "negociar-ne" la gestió. Canviant, perquè es detecten esclatxes en el model actual. Tot indica que les voluntats de les dones, i ara també d'alguns homes, és evolucionar cap a un model més autònom en la gestió del temps i més equitatiu en la seva organització social.

Les dones són l'expressió principal d'un problema que no és només seu, sinó també dels homes i de la societat en conjunt. El reconeixement de l'existència de disfuncions en el temps de la vida quotidiana serveix com a base fonamental per a la planificació i la gestió de les polítiques públiques orientades a promoure el benestar quotidià de la ciutadania. Un benestar en què el temps de les persones sigui l'eix de l'organització social i esdevingui un factor d'igualtat i un dret ciutadà.

O fem això o deixem, com cantava John Lennon, que el temps sigui allò que passa mentre fem altres plans. 🔑

Bibliografia

- ASCHER, F. (1995). *Métapolis ou l'avenir des villes*. París: Editions Odile Jacob.
- BALBO, L. (1991). *Tempi di vita*. Milà: Feltrinelli.
- BECK, U.; BECK-GERNSHEIM, E. (2003). *La individualización. El individualismo institucionalizado y sus consecuencias sociales y políticas*. Barcelona: Paidós.
- BONFIGLIOLI, S. (1997). *Le politiche dei tempi urbani*. Roma: Istituto Nazionale di Urbanistica.
- BOULIN, J. Y.; MÜCKENBERGER, U. (2002). *La ville a mille temps. Les politiques des temps de la ville en France et en Europe*. París: Éditions de l'Aube - Datar.
- BRULLET, C.; GÓMEZ-GRANELL, C. (coords.) (2008). *L'estat de la infància i les famílies*. Barcelona: Institut d'Infància i Món Urbà.
- DURÁN, M. A. (2006). *El valor del tiempo*. Madrid: Espasa-Calpe.
- EUROPEAN FOUNDATION FOR THE IMPROVEMENT OF LIVING AND WORKING CONDITIONS (2009). *Second European Quality of Life Survey*. Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities.
- FINA, X.; SPÀ, C. (2007). *Dossiers del temps: Temps i Cultura*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.
- GARCIA RAMON, D.; CÀNOVES, G.; PRATS, M. (1995). *Les dones i l'ús del temps a Barcelona. El cas del barri de Sants*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.
- GUTIÉRREZ-DOMÈNECH, M. (2007). *El temps amb els fills i l'activitat laboral dels pares*. Documents d'Economia, 6. Barcelona: La Caixa.
- HOBSON, B. (ed.) (2002). *Making Men into Fathers: Men, Masculinities and the Social Politics of Fatherhood*. Cambridge: Cambridge University Press.
- INNERARITY, D. (2008). *Le futur et ses ennemies*. París: Flammarion-Climats.
- KIMMEL, M. (2000). *What Do Men Want?* Cambridge, MA: Harvard Business School Press.
- MACINNES, J.; SOLSONA, M. (2006). *Dossiers del temps: Usos del temps i famílies*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.
- PRIETO, C.; RAMOS, R.; CALLEJO, J. (coords.) (2008). *Nuevos tiempos del trabajo*. Madrid: CIS, Colección Monografías, 255.
- RAMOS, R. (coord.) (1992). *Tiempo y sociedad*. Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas.
- RUEDA, S.; ARTAZCOZ, L.; CORTÈS, I. (2008). *Dossiers del temps: Usos del temps i salut*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.
- SENNETT, R. (2000). *La corrosión del carácter. Las consecuencias personales del trabajo en el nuevo capitalismo*. Barcelona: Anagrama.
- DE SINGLY, F. (2005). *Le Soi, le couple et la famille*. París: Nathan.
- SINTES, E. (2002). *Condicions de vida de les dones de Barcelona*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.
- SINTES, E.; MIRALLES, C. (2006). *L'ús social del temps a Barcelona*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.
- (2008a). *L'ús social del temps a la Regió Metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Pla Estratègic Metropolità de Barcelona.
- (2008b). *L'ús social del temps a Barcelona 2006*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona i Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona.
- SINTES, E.; SERRA, J.; CÓNSOLA, A.; RAMON, A. (2009). *L'ús social del temps a Barcelona. Una visió prospectiva*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona i Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona.
- TORNS, T.; BORRÀS, V.; CARRASQUER, P. (2004). "La conciliación de la vida laboral y familiar, ¿un horizonte posible?". *Sociología del Trabajo*, núm. 50.
- TORNS, T.; BORRÀS, V.; MORENO, S.; RECIO, C. (2006). *Dossiers del temps: les polítiques de temps: un debat obert*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.